

NÉGYESY László ZRÍNYI költői művei kritikai kiadásának előkészítése folyamán megvizsgálta az első kiadás (Bécs, 1651) Magyarországon akkor fellelhető összes példányát, *csak a tibolddarócit nem*.⁴ Ezért nem került eddig nyilvánosságra a *Zrínyiásznak* ez a háromsoros „folytatása”, amely ZRÍNYI népszerűségéről és hatásáról tanúskodik.

KOSJÁR MÁRTON

Giambattista Bodoni levele Teleki Sámuelhez. TELEKI Sámuel, a marosvásárhelyi TELEKI-theca megalapítója könyveit több mint fél évszázadon át tartó szorgalmas és szenvedélyes gyűjtő munkával válogatta össze. Könyvtára így lett a kor európai színvonalán álló, valamennyi tudományágat enciklopédikusan magában foglaló gyűjteménnyé, amelyet még az alapító életében, 1802-ben a nyilvánosság számára is megnyitottak.

TELEKI a könyvek beszerzése érdekében széleskörű levelezést folytatott, a hazai és a bécsi könyvkereskedőkön kívül közvetlen kapcsolatban állt hollandiai, franciaországi, angliai és németországi könyvkereskedőkkel, kiadókkal. Miután élete nagyrészt Bécsben töltötte, közelebb élt a nyugat-európai könyvpiachoz, mint bármelyik könyvgyűjtő magyar kortársa. Érdeklődésre tarthat számot a nagy olasz nyomdással, Giambattista BODONIVAL való kapcsolata, amelyre BODONINAK egy most előkerült, eddig ismeretlen levele vet fényt.¹

A levél — BODONI sajátkezű írása — már válasz TELEKI Sámuelnek 1796. december 30-ról kelt levelére, amelyben BODONINÁL megrendelt könyvek után érdeklődik. TELEKI a görög-latin klasszikusok szenvedélyes gyűjtője volt, s mindig igyekezett megszerezni kedvenc szerzőinek csaknem valamennyi, főleg reprezentatív kiállítású és szöveg-hűség tekintetében is legjobb, legpontosabb kiadásait. Így BODONINÁL is elsősorban az ókori klasszikusok legújabb kiadásait kereste. Meglepő az a bibliofil fürgeség, amely a még meg sem jelent könyveket már megrendeli, s a már részben megjelentek folytatását igényli. Nyomdász-kiadó és gyűjtő ilyen közvetlen kapcsolatára elsősorban a XVIII. század, a könyvgyűjtésnek ez a klasszikus korszaka adhatott példát. BODONI is hangsúlyozza levelében, hogy kiadványait csak a „művelt bibliofileknek” szánta. Erre mutat az a nagy műgond, amellyel könyveit készítette, s a rendkívül alacsony, 50—100-as példányszám. Barátja és életrajzírója, Giuseppe de LAMA szerint meglepően éles elmével, dús fantáziával és hatalmas emlékezőtehetséggel volt megáldva, s a humanista irodalom művelői között az egyik első helyet foglalhatta volna el, ha ezzel törődött volna.² BODONI azonban megmaradt elsősorban nyomdásznak, a typographia művészenek, mint ahogy az ugyancsak nagy klasszikus tudással rendelkező TELEKI is megmaradt könyveket gyűjtő magáncmbernek.

BODONI levele Parmában kelt, 1797. január 25-én. A levél szövege a következő:
„Eccellenza

Pel mezzo di S. E. il Sig^r Conte di Valparaiso, Ministro Plenipotenziario di S. M. Cattolica³ a questa Real Corte⁴ mi è pervenuto il viglietto di V. E. segnato il 30 dello

⁴ Idézett ZRÍNYI-kiadás. 364. l.

¹ A levél eredetije a marosvásárhelyi Teleki Tudományos Könyvtár még feldolgozatlan kéziratanyagában található.

² *Vita di G. B. Bodoni*. Parma 1816. Idézi TREVISANI, Piero: *Bodoni*. Epoca, vita, arte. 2. ed. Milano, Hoepli, 1951. 43. l.

³ *Sua Maestà Cattolica* — a spanyol király szokásos címe.

⁴ A parmai hercegség, amelynek ekkor uralkodó hercege a BOURBON-házból származó FERDINÁND volt, aki BODONIT Parmába hívta.

scaduto mese ed anno, col quale mi ricevevo notizia di alcuni libri ordinatimi sino sub finire del 1795. Ho pertanto l'onore di partecipargli che io mi trovo in pronto il Coluto greco,⁵ Latino ed Italiano, 4° grande, il Trifodoro greco-italiano,⁶ 4.º grande, ed il Faerno⁷ pure in 4.º; ma non so per qual canale farglieli pervenire costà con sicurezza. Riguardo al Lucrezio, ed agli altri tre tomi del Tacito,⁸ l'illuminato Ministro⁹ che promoveva le mie edizioni de' Classici Latini e ne facea eseguire la correzione del testo da' varj Letterati in Roma, essendosi trovato immerso in varj affari di maggior conseguenza, io ho dovuto tralasciare l'ultimazione di detti due autori sino a' tempi migliori, e colla lusinga di ottenere un giorno le sospirate emendazioni su i MSS. Romani. Intanto per non rimanermi affatto insperoso, ho preso il partito di proseguire li quattro maggiori Poeti Italiani, che ho promesso di dare al pubblico colla massima esattezza. Già sono terminati il Tasso ed il Dante,¹⁰ ed avrei anche finito il Petrarca,¹¹ se non mi fossero state sequestrate nel passato ottobre varie balle di carta al Ponte di Lagoscura, perche procedenti dalla Romagna, e sino ad ora non mi è ancora riuscito di poterla ricuperare.¹² Oltre al non picciol danno che risento dalle attuali circostanze della nostra desolata Italia, le mie tipografiche imprese soffrono non lieve ritardo, non potendomi provvedere della carta opportuna per stampare le poche copie scelte e destinate ai soli intelligenti Bibliofili.¹³ Io serbo tuttavia la copia della Gerusalemme del Tasso in 2. Tomi fogl. gr. per codesto coltissimo Sig^r Barone di Spielman,¹⁴ da V. E. indicatomi già da molto tempo, ma non so come mandargliela costa direttamente: se detto Signore desidera di averla, io tenterei di spedirgliela per la via di Trieste, unitamente al Dante; ma prima di suo ulteriore avviso io non oso eseguire il mio divisamento. E in attenzione de' veneratissimi suoi comandi, passo a protettarmi col più profondo ed inviolabile rispetto

⁵ COLUTHUS: *Raptus Helenae*. Parmae typis Bodonianis, 1795. L. GIANI, Giam-piero: *Catalogo delle autentiche edizioni Bodoniane*. Milano, Conchiglia, Stamp. Istituto Editoriale Italiano, 1948. 53. l. A könyv megvan a Teleki Könyvtárban, s az 1796-ban megjelent katalógusban is szerepel, holott TELEKI a kötetet ekkor még csak megrendelte, s a levél tanúsága szerint sem lehetett még TELEKI a könyv birtokában. L. *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék. Pars prima*. Viennae, Baumeister, 1796. 76. l.

⁶ TRIFODORO: *La caduta di Troia*. Parmae typis Bodonianis, 1796. GIANI *i. m.* 58. l. A Teleki Könyvtárban megvan. *I. m.* Pars prima, 76. l.

⁷ FAERNI Cremonensis *fabulae centum*. Parmae typis Bodonianis, 1793. GIANI *i. m.* 49. l. A Teleki Könyvtárban megvan. *I. m.* Pars secunda, Viennae, Schmidt, 1800. 298. l.

⁸ LUCRETIVS nincsen BODONI kiadásában, ez tehát végleg elmaradt. TACITI *opera*. Vol. 1—3. Parmae, typis Bodonianis, 1795. Gyönyörű kiállítású könyv, amely csak 30 számozott példányban készült. L. GIANI *i. m.* 54. l. A Teleki Könyvtárban megvan. *I. m.* Pars prima. 141. l. TELEKI a művet már hat kötetesnek tünteti itt fel, a második három kötet kiadása azonban végleg elmaradt.

⁹ Vincenzo JACOBACCI, aki munkáját aggályos gondossággal és nagy filológiai pontossággal végezte. Vö. GIANI *i. m.* 54. l. és TREVISANI *i. m.* 103. l.

¹⁰ *La Gerusalemme liberata* di Torquato TASSO. Vol. 1—3. Parmae, typis Bodonianis, 1794. L. GIANI *i. m.* 51. l. — *La divina commedia* di DANTE Alighieri. Vol. 1—3. Parmae typis Bodonianis, 1795. L. GIANI *i. m.* 53. l. Ua. 2. ed. 1796. L. GIANI *i. m.* 58. l. A Teleki Könyvtárban egyik sincs meg.

¹¹ *Rime* di Francesco PETRARCA. Vol. 1—2. Parmae typis Bodonianis, 1799. L. GIANI *i. m.* 61. l. A Teleki Könyvtárban sincs meg.

¹² Jellemző adat az akkori széttagolt Olaszország belső viszonyaira. Romagna az Egyházi Állam területe volt, ütközőpontjában az Olaszországon osztozó HABSBURG és BOURBON érdekeknek.

¹³ Célzás NAPÓLEON 1796/97-i olaszországi hadjáratára, amelyben Olaszországnak jelentékeny veszteségei voltak.

¹⁴ Br. Anton SPIELMAN (1738—1813) nagyműveltségű osztrák államférfi. Vö. WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs*. Wien, Bd. 36. 150. l.

Di Vostra Eccellenza

Parma, 25 Gen. ^{io} 1797 Vmo. Div. ^{mo} Obb ^{mo} Servitore Gio : Batt. Bodoni''

A levél arról is tanúskodik, hogy milyen nehézségekkel kellett a háborús Olaszországban BODONI könyvkiadó tevékenységének megküzdnie, s milyen hosszadalmas levelezés és várakozás előzte meg azt, amíg a könyv valóban el is jutott a megrendelőhöz. Ennek ellenére TELEKI Sámuel BODONINAK csaknem valamennyi görög-római klasszikus kiadását megszerezte, katalógusában rendszerint megjelölve a mű bibliofil jellegét („Edit. splendidiss.” „Edit. nitidiss.”).

SOMKUTI GABRIELLA

Egy Lúdas Matyi-kiadás első ismert példánya. FAZEKAS Mihály *Lúdas Matyi*-ja a legnépszerűbb irodalmi ritkaságok egyike. Alig volt kedveltebb olvasmánya a népnek az 1815—1820-as években. „Matyi feljajdulásában lehetetlen az örökváltság előtti szomorú idők parasztjainak jajszavát nem hallani. Innen a Lúdas Matyi nagy népszerűsége, szertelen elterjedése mindenfelé, amerre magyarul beszéltek”¹ — írja MÁTRAY Lajos igen találóan FAZEKAS-monográfiájában.

Évekig kéziratban olvasták, másolták, majd az 1815-i első nyomdai megjelenése után rövidesen több kiadásban látott napvilágot. Ámde a közkedvelt könyvekre jellemzően, kézről kézre adva, szétolvasták a példányokat, és ezért ezek a korai kiadások már csak igen ritkán fordulnak elő; népi-irodalmi jelentőségük miatt pedig a legbecesebb nyomtatványaink közé tartoznak. Ritkaságukra jellemző, hogy fél évszázaddal ezelőtt SZINNYEI még nem ismerte az eredeti első kiadást, — egy 1815-ös ponyvakiadást tartott editio princepsnek.² KOZOCSA Sándor pedig a *Lúdas Matyi*-kiadásokat részletesen elemző tanulmányában — TÓTH Rezső említése alapján³ — csak utal arra, hogy ismeretes „egy Nagyváradon, évszám, szerző és nyomda megjelölése nélküli, régies nyomdatechnikájából ítélve, 1815—1820 között megjelent”⁴ kiadás is. Közlebbi adatokat a kiadásra vonatkozóan nem közöl, és leltérlőjét sem említi meg. Ennek a szinte legendás ponyvakiadásnak egy teljes és szép példánya került most vétel útján az Országos Széchényi Könyvtár állományába.

Borítólapja nincs meg. Meglehetősen silány minőségű, olcsó papírra nyomták, amely egyenetlen felszínű és csomós: a ponyvanyomtatványok jellegzetes, olcsó papiroসা. Példányunk ugyan a gyakori olvasás nyomait viseli magán, a papírja is megsárgult, mégis sokkal jobb állapotban van, mint rendszerint a csonka vagy hiányos és agyonolvasott régi ponyvakiadások. Egy bibliofil tulajdonába kerülhetett, aki a becses könyvet még kellő időben korhú márványozott egész-borjúbőrbe köttette. Hogy a könyv valóban hozzáértő kezébe került, bizonyítja az a tény is, hogy a barbár szokástól eltérően, a lapszélek körülvágása nélkül köttették be. A címlapon valamelyik régi tulajdonos eltüntetett névjegyének nyomait találjuk, egyébként a könyvön semmiféle provenienciára utaló feljegyzés nem található.

Könyvészeti adatait a következőkben ismertetem:

LUDAS MATYI. //Egy// EREDETI MAGYAR REGE//
négy levonásban.// Mi ezen Ludasnak az ára?//
Ő bíz az apja' //Lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.//
Nagyváradon. [é. n. Tichy ny.] 6, [6] lev. 12°.

¹ Fazekas Mihály élete és munkái. Debreczen, 1888. 109. l.

² Magyar írók élete és munkái. Bp. 1894. III. köt. 228. h.

³ FAZEKAS Mihály Versei. Bev. TÓTH Rezső. Bp. 1900. 50. l.

⁴ KOZOCSA Sándor: *A Lúdas Matyi-kiadások története*. Magy. Könyvszle. 1938. 129. l.

A címlap verzőján a közismert PHAEDRUS idézet („Quamvis sublimes debent . . .”) olvasható. A könyv 3. lapján a névtelen kiadó (KEREKES Ferenc) *JÁMBOR OLVASÓ*-hoz intézett előszava található. A költemény szövege a 4. lapon kezdődik ismét *LÚDAS MATYI* első címmel. Az *ELSŐ LEVONÁS* a 7. lap 12. sorával, a *MÁSODIK LEVONÁS* a 8. lap 7. sorával, a *HARMADIK LEVONÁS* a 14. lap 8. sorával, a *NEGYEDIK LEVONÁS* pedig a 19. lap 8. sorával kezdődik.

A kis nyomtatványon az előállító nyomda nincs megnevezve. Nagyváradon a múlt század első felében 1805-től évtizedekig csak egy nyomda: a TICHY-féle kő- és könyvnyomda működött. Nyilvánvaló tehát, hogy *LÚDAS MATYI*-kiadásunk a TICHY-nyomda termékeként jelent meg. Ezt a tényt különben a TICHY-nyomda más ponyvakiadványaival történt típus-összehasonlítás is megerősíti. A TICHY-nyomdat irodalomtörténeti szempontból még eddig nem méltatták jelentőségéhez mérten, pedig a népnek szánt és ponyvára került jeles nyomtatványok egész sora került ki sajtója alól. ARANY János kedvence gyermekkori olvasmányait is mind ez a nyomda készítette.

Az Országos Széchényi Könyvtár többi korai kiadásaival tipográfiaileg összehasonlítva és szövegelemzés alapján megállapíthatjuk, hogy ez a példány az 1815. évi első kiadással közel egy időben jelenhetett meg, de mindenképp az illusztrált és gyakrabban előforduló 1817-i kiadás előtt.

Nem véletlen, hogy az 1815-i első kiadás, az ugyanezen évben megjelent ponyvakiadás és a most előkerült példány is *LÚDAS MATYI* címmel kezdik az eposzt, és csak a 64. sor után találjuk az *ELSŐ LEVONÁS* fejezet-címet. Különböznek a FAZEKAS Mihály által „megjobbított” 1817. évi bécsi kiadástól, amely „*LUDAS MATYI*|| *ELSŐ LEVONÁS*” címmel kezd az elbeszélő költeményt.

Ennek a *Lúdas Matyi* példánynak a címlapján a már említett két 1815-i kiadáshoz hasonlóan azonos mottó szerepel: „Mi ezen Lúdasnak az ára?...” az 1817-i bécsi kiadás címlapján pedig: „Id'adod fele árrán? -” szerepel.

A korai megjelenés bizonyításaként csak egy szövegelemzési példát kívánok felhozni. Az 1817-i bécsi kiadásban így szerepel a 2. sor egy részlete: „... jó szerrel nem jut eszembe”, amely már a csiszoltabb formát mutatja, ellentétben a korábban megjelent két kiadással és a most előkerült nagyváradi példánnyal, amelyekben ugyanez a rész így olvasható: „... már most jól nem jut eszembe”. Ebből is következtethető, hogy a szóbanforgó nyomtatvány minden kétséget kizáróan 1815 és 1817 között jelent meg.

MILHOFFER ALAJOS

A magyar tanácsköztársaság plakátművészete. I. Az emberiség utóbbi két évszázadának minden történelmi változásában jelentős dokumentumok voltak a *hirdetmények, röplapok és plakátok*. A történészek is regisztrálják őket, mert fontos tanúi voltak „a nagy időknek”. Elsősorban a *részkérdésekben* nyújtottak jelentős felvilágosításokat, és ami talán még ennél is fontosabb, hiányzott belőlük az előre leszűrt tudományos vélemény, a már „lepárolt történelmi meglátás”. Mindenkor az *adott helyzet* képe, az alakuló politikai vagy gazdasági pillanat volt bennük a döntő.

A XVI. században —, amikor nálunk a plakát még csak kezdeti jelenség volt — az európai nyomdák már elárasztották az országokat röplapjaikkal és plakátjaikkal.

A XV. században azonban még hiába keresünk magyarországi röplapokat vagy plakátokat. Az első magyar röpiratszerű plakátot MÁTYÁS király nyomatta Strassburgban; III. FRIGYES intézkedései ellen. A kiadvány, sajnos, elveszett; megjelenéséről az 1485 nyarán Nürnbergben kiadott császári intézkedésből tudunk, amelyben elren-